

ПРИНЦИПИ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ГУМАНІЗМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Справедливість є категорією морально-правової, а також соціально-політичної свідомості, яка являє собою розуміння про належне, відповідне певному уявленню про сутність людини та її невід'ємні права. Обурення несправедливістю — дуже сильне почуття, здатне спонукати людей на бунт, революцію, створення таємних товариств і політичних партій, на боротьбу з несправедливими законами, яка триває часом все життя.

Яскравим прикладом справедливості в стародавньому праві слугував принцип «таліону» — око за око, зуб за зуб [2, с. 27]. Це пояснюється тим, що свідомість найчастіше бажає рівної відплати за проступок, особливо якщо цей проступок жорстокий і свідомоскоєний.

Справедливість в контексті права виступає як певні рамки для людини, що не дають їй скоїти злочин, як засіб саморегулятора поведінки, але слід мати на увазі, що справедливість поняття суб'єктивне. Для однієї людини щось може бути справедливим, а для іншої — ні. Людина досить часто керується простими міркуваннями власної вигоди, дотримуючись утилітарного інтересу. На думку Арістотеля: «Справедливість — це душевна чеснота, яка полягає в тому, щоб усім відплатити по заслугах».

У кримінальному праві поняття справедливості включає в себе — вимоги відповідності між діями і наслідком, тобто між злочином і покаранням.

Однак, вимогам справедливості відповідає не тільки кримінальне право, а й вся правова система, оскільки вона повинна передбачати наділення суб'єктів рівними правами і встановлення.. рівних обов'язків, а також відповідальності всіх суб'єктів при однаковому рівні поведінки.

С. Келіна та В. Кудрявцев виділяють 3 рівні прояву принципу справедливості у кримінальному праві. Перший передбачає справедливість призначення покарання, другий — вимогу визначити справедливую санкцію за злочинне діяння, а третій — формування визначеного кола злочинних діянь [3, с. 64]. Хоча перший аспект стосується, скоріше, процесуального, ніж матеріального кримінального права, саме він знаходить своє вираження в якості певних норм-принципів кримінального закону. Проте А. Попов у своїй статті «Принцип справедливості в кримінальному законодавстві» піддає критиці такий підхід у розумінні кримінально-правового принципу справедливості. Він вважає, що «норми, що закріплюють принципи права, у повній мірі можуть слугувати для законодавця певним орієнтиром в його діяльності» [6, с. 86-87].

Деякі вчені, наприклад, Н. Лопашенко вважає, що принцип справедливості розрахований тільки на кримінальну відповідальність та покарання [1, с.36].

Принцип справедливості в кримінальному праві є напевно найбільш дискусійним в системі принципів цієї галузі права. Проаналізувавши окремі джерела, можна дійти висновку, що, перш за все, це пов'язано з тим, що в теорії відсутня одна чітка дифініція поняття справедливості, тобто в розуманні немає визначеного єдиного пояснення самої справедливості: одні вчені і дослідники узагальнюють поняття справедливості з правом, інші — визнають їх взаємозв'язок, але по-різному встановлюють їх субординацію: в одному випадку право визнається явищем, похідним від справедливості, породженим нею, а в інших випадках, навпаки, справедливість розглядається як породження права.

На мою думку, діяти по справедливості — значить діяти правомірно, відповідно до вимог права. Справедливість входить у поняття права. Виходячи з визначення, право є справедливим, а справедливість — це внутрішня властивість і якість права.

Отже, справедливість є принципом, який поглинає все кримінальне право. Звідси випливає вимога, тобто вплив принципу справедливості на всі норми кримінального права (наприклад, при призначенні покарання, визначенні кола злочинів, класифікації злочинів, встановленні меж санкцій тощо).

Важливо враховувати вимоги справедливості при проведенні класифікації злочинів, оскільки остання повинна слугувати в якості правової підстави подальшої диференціації відповідальності за злочинні діяння в кримінальному законодавстві, що забезпечує справедливість при призначенні покарань.

Гуманізм — це, в першу чергу позиція з точки зору моралі, яка виражається у визнанні цінності людини як особистості, поваги до її гідності, основних прав, свобод та законних інтересів. Визнання та потрібність гуманістичних ідей для національної правової системи не викликає сумніву. Гуманізм є основою суспільних відносин, які регулюються і охороняються правом.

Водночас існує чимало специфічних проблем щодо реалізації принципу гуманізму у сфері кримінального права. Перш за все, виникає питання: по відношенню до якого кола суб'єктів діє принцип гуманізму? В кримінально-правовій літературі не виникає сумніву думка про те, що принцип гуманізму у кримінальному праві поширюється у рівній мірі як на злочинця, так і на потерпілого, свідка тощо. При цьому акцент робиться на захист прав і свобод саме тих, «хто постраждав» [8, с. 21].

І в той же час дане питання виходить з поля зору науковців і вся увага, як правило, конструюється на гуманному ставленні саме до злочинця. Однак таке своєрідне ігнорування особистості потерпілого видається несправедливим, зважаючи на існуючі проблеми щодо даного питання у діючому кримінальному законодавстві.

Право на справедливий суд — право не тільки обвинуваченого в злочині, але і потерпілих, інших учасників процесу, суспільства в цілому.

Широке розуміння гуманізму кримінального права включає в якості його обов'язкового елемента суворе дотримання всіх кримінально-правових принципів та інститутів: склад злочину як єдина підстава кримінальної відповідальності, розгляд кримінальної справи як єдина форма кримінального правосуддя, індивідуалізація кримінальної відповідальності в залежності від вини, звільнення від покарання тощо. Звичайно, гуманізм по відношенню до злочинця неможливий, як відмічалось вище, без гуманізму по відношенню до потерпілого, свідка та інших осіб, які «втягнуті в орбіту кримінального процесу» [4, с. 69-70].

Проблема співіснування в людському житті і в сфері здійснення правосуддя у кримінальних справах справедливості як базисної цінності і гуманізму як сукупності моральних принципів, які виходять з визнання людини найвищою, пріоритетною цінністю в системі суспільних відносин, неодноразово піднімається у філософській і юридичній літературі. Одним зі шляхів вирішення даної проблеми в зарубіжних країнах є суд присяжних засідателів. Однак не раз вчені задавалися питанням: «Чи має право на існування інститут оцінки кримінально-караного діяння особами, які не мають юридичної освіти та практики та вирішують певну справу, з чисто «людської» позиції, а не в суворій відповідності з «буквою» та «духом» закону?

Зарубіжний досвід, накопичений в боротьбі зі злочинністю, показує, що сьогодні принципи справедливості і гуманізму все більше визначають стратегію кримінальної політики більшості демократичних держав, однак є відмінності між континентальною (запобігання злочинів і гуманізація пенітенціарної системи) і англосаксонської (збільшення покарань, пов'язаних з позбавленням волі, в тому числі довічним) кримінально-виконавчими системами [7, с. 172]. І чи можна говорити про те, яка з даних позицій несправедлива або негуманна?

Наприклад, з позицій справедливості кожен злочинець повинен понести покарання за скоєне. Але існують такі відомі інститути в кримінальному праві, як давність в скоєнні злочину, амністія і помилування, що дозволяють звільнити винного від покарання повністю або частково. Саме це і виступає як прояв державою гуманності до засуджених. Це може спричинити формування в суспільній свідомості, особливо у потенційних правопорушників, почуття всюдозволеності і безкарності за скоєне.

У цьому контексті обов'язковість покарання поступається місцем милосердю, а дія принципу справедливості коригується з позиції гуманізму.

Особливо яскраво гуманізм проявляється в цілях кримінальної відповідальності і покарання. Тут має місце принцип соціальної справедливості. Деякими теоретиками і практиками передбачається, що покарання застосовується з метою її відновлення, виправлення засудженого і попе-

редження нових злочинів. Отже, принцип соціальної справедливості розкритий у тому вигляді, що він спрямований лише на захист прав особи, яка вчинила злочин, але одним із головних завдань кримінального закону є охорона прав і свобод людини і громадянина, тобто насамперед законслухняного громадянина, потерпілого від злочину.

Безумовно, справедливість більшою мірою є філософською, а не правовою категорією, тому поява в кримінальному праві принципу справедливості та такої мети покарання, як відновлення соціальної справедливості, викликає цілком зрозумілий сумнів, що полягає в тому, як з багатогранного явища виокремити ту окрему межу, яка поширювала б свою дію на таку галузь, як кримінальне право, а тим більше спробувати представити цю межу в якості основного положення цієї галузі, тобто її принципу.

Справедливість — категорія, яка не дозволяє при своєму здійсненні знехтувати інтересами громадян. Громадяни повинні бути впевнені, що держава здатна захистити їх від злочинних посягань.

Принцип гуманізму не повинен домінувати над іншими принципами кримінального права, перш за все — над принципом справедливості, тенденція гуманізації законодавства не повинна суперечити концепції пріоритетної охорони прав і свобод людини та громадянина.

Кримінально-правовий зміст принципу справедливості полягає в тому, що покарання чи інша міра кримінально-правового впливу, застосована до особи, яка вчинила злочин, повинні бути справедливими, тобто відповідати тяжкості злочину, конкретним обставинам вчинення злочину і особливостям особистості злочинця. Адже призначення занадто м'якого або надмірно суворого покарання, безумовно, є порушенням принципу справедливості, що вказує на чергову проблему — занадто великі межі суддівського розсуду при застосуванні норм кримінального законодавства, що стосується призначення покарання.

Взагалі цей принцип означає не тільки правильне призначення покарання згідно із засадами справедливості, а і максимальну індивідуалізацію відповідальності і покарання. Можливість реалізації цього принципу полягає в самому змісті кримінального закону.

Таким чином, підбиваючи певні підсумки, можна сказати наступне: справедливість як принцип кримінального права не є чимось застиглим, визначеним. Те, що сьогодні вважається справедливим, тобто визначається цим принципом, завтра може бути відкинуто. В нормах кримінального законодавства реалізація цього принципу повинна йти в «ногу з часом», відповідати реаліям життя. Звичайно, зроблено великий крок вперед у вирішенні протиріч, які назріли. Що й говорити, принцип справедливості багато в чому залежить не стільки від норм законодавства, скільки від правосвідомості, досвіду, і внутрішнього переконання не тільки громадян, а й судді. Наскільки суддя справедливий, настільки в країні і забезпечується принцип справедливості, бо справедливість — це не стільки норма, скільки внутрішня якість людини.

Отже, залишається тільки побажати продовження тієї потрібної роботи, яку проводять суб'єкти, що займаються реалізацією принципу справедливості, оскільки без справедливого кримінального права неможливо побудувати демократичну і правову державу.

Використана література:

1. *Лопашенко Н. А.* Введение в уголовное право: [учеб. пособ.] / Н. А. Лопашенко. — М.: Волтерс Клувер, 2009. — 211 с.
2. *Історія держави і права зарубіжних країн:* [посіб.] / В. І. Орленко, В. В. Орленко. — [3-є вид.]. — К.: Вид-во Паливода А. В., 2008. — 244 с.
3. *Келина С. Г.* Принципы советского уголовного права: [учебник] / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. — М.: Наука, 1988. — 178 с.
4. *Коржанский М.* Про принципы уголовного права Украины / М. Коржанский // Право України. — 1995. — № 11. — С. 69-70.
5. *Курс уголовного права. Общая часть. Том 1. Учение о преступлении:* [учебник] / [За ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжлова]. — М.: Зерцало, 1999. — 592 с.
6. *Попов Н. А.* Принцип справедливости в уголовном законодательстве / Н. А. Попов // Вестник ЛГУ. Сер. 6. — 1991. — Вып. 3. — № 20. — С. 85-88.
7. *Матузов Н. И.* Теория государства и права: [учебник] / Н. И. Матузов, А. В. Малько. — М.: Юристъ, 2004. — 512 с.

---

8. *Уголовное право. Общая часть: [учебник] / [Отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незамова. — М.: Юристь, 1999. — 516 с.*

Ивченко В. В. Принципи справедливості та гуманізму у кримінальному праві.

Стаття присвячена принципам справедливості та гуманізму у кримінальному праві. Важливість дослідження цієї проблематики обумовлена, насамперед, тим, що кримінальне право побудовано на принципі справедливості. У цьому контексті Кримінальний кодекс повинен відображувати у свідомості громадян надійний захист їх прав і свобод та встановлювати справедливість, незважаючи на гуманізм, так як кожний злочинець повинен відповідати за скоєний ним злочин, адже призначення занадто м'якого покарання за принципом гуманізму, тобто прояв милосердя, є також порушенням справедливості. Тому принцип гуманізму не повинен домінувати над принципом справедливості, оскільки без справедливого кримінального права не можливо побудувати демократичну і правову державу.

Ключові слова: справедливість, гуманізм, кримінальне право, принципи, права і свободи.

Ивченко В. В. Принципы справедливости и гуманизма в уголовном праве.

Статья посвящена принципам справедливости и гуманизма в уголовном праве. Важность исследования этой проблематики обусловлена прежде всего тем, что уголовное право построено на принципе справедливости. В этом контексте Уголовный кодекс должен отображать в сознании граждан надежную защиту их прав и свобод и устанавливать справедливость, несмотря на гуманизм, так как каждый преступник должен отвечать за совершенное им преступление; ведь назначение слишком мягкого наказания по принципу гуманизма, т.е. проявление милосердия, является нарушением справедливости. Поэтому принцип гуманизма не должен доминировать над принципом справедливости, поскольку без справедливого уголовного права невозможно построить демократическое и правовое государство.

Ключевые слова: справедливость, гуманизм, уголовное право, принципы, права и свободы.

Ivchenko V. The Justice and Humanism Principles in Criminal Law.

The article is dedicated to the principles of justice and humanism in criminal law. The importance of research is caused firstly by the fact that criminal law is based on the principle of justice. In this context, the Criminal Code should reflect the minds of citizens regarding protection of their rights and freedoms and set justice, without paying attention to humanism as each offender must answer for their crimes with punishment on the basis of humanism, that is the manifestation of mercy and also a violation of justice.

Therefore, the principle of humanity should not dominate on the principle of justice.

For example, from the standpoint of justice, each offender must be punished for their deeds. But there are well-known institutions in the criminal law. A prescription in crime, amnesty and pardon can release the guilty from punishment in whole or partly. This is what appears as a manifestation of the state of humanity to prisoners. This can cause the formation of public opinion, especially to potential offenders as sense of permissiveness and impunity for their crimes.

I think, act of justice means lawful act in accordance with the requirements of universal and equal rights. Justice is the concept of law. Based on the definition the law is justice as domestic property and the quality of law.

Hence, without justice criminal law is not possible to build a democratic and legal state.

Key words: justice, humanity, criminal law, principles, rights and freedoms.